
Voorwoord

“Op verandering hopen zonder er zelf iets voor te doen, is als in het treinstation wachten op een boot.” Dat vond ik vorige week op mijn Instagram feed. Het past wel bij de werking van De Rode Antraciet, vind ik, de enige organisatie in Vlaanderen die zich toelegt op een culturele en sportwerking binnen de gevangeniscontext. Sterker: De Rode Antraciet helpt mogelijk maken wat per definitie onmogelijk lijkt: een interactie en samenwerking tot stand brengen tussen gedetineerden en de samenleving. De mooie naam De Rode Antraciet verwijst naar een kooltje dat gloeit, dat warmte en licht brengt.

Vlaanderen ondersteunt De Rode Antraciet voor haar culturele en sportwerking in onze gevangenissen. Bij de organisatie van mijn burgerkabinetten, een oefening in deliberatieve democratie, is De Rode Antraciet telkens ingegaan op mijn vraag om mee te werken. Al verschillende malen heb ik ook het genoegen gehad om realisaties van De Rode Antraciet in de gevangenis mee te maken.

Cultuur brengen in de gevangenis is niet evident. Maar goed, Sisyphus heeft zijn rotsblok ook nooit bovengekregen. Toch slagen de medewerkers van De Rode Antraciet erin de gedetineerden te laten schitteren door culturele voorstellingen voor hen, met hen en door hen te laten brengen. Ze slaan bijna letterlijk een brug tussen mensen in gevangenschap en mensen buiten de gevangensmuren. Die uitwisseling geeft gedetineerden de erkenning dat ze volwaardige mensen zijn in de samenleving. Het contact voorkomt isolement en vervreemding tijdens de periode van detentie. Het creëert kansen en geeft zin om later (opnieuw) aansluiting te vinden bij de samenleving, buiten de muren. Door ontmoeting en informeel leren worden sociale, culturele en communicatieve competenties aangescherpt.

Dit boek brengt interessante projecten in beeld met boeiende getuigenissen over het belang van cultuur binnen de gevangenis. Het herinnert er ons aan dat cultuur er is voor alle mensen.

Veel leesplezier!

Sven Gatz

Vlaams minister van Cultuur, Media, Jeugd en Brussel

Inleiding

Recht op de blues

In 1972 geeft documentairemaker David Hoffman een jaar lang filmworkshops in de New Yorkse Sing Sing-gevangenis. Hij leert een groepje gedetineerden hoe ze een camera moeten bedienen, hoe ze geluid kunnen opnemen, wat het belang van licht is en van een goede kadreering. Doorheen het jaar oefenen de deelnemers door hun medegedetineerden te interviewen in hun cel of op de wandeling. Het enthousiasme van deze aspirant-filmers is zo aanstekelijk dat ze de gevangenisdirecteur kunnen overtuigen om hen, samen met de ploeg van Hoffman, het jaarlijkse Thanksgiving-concert te laten filmen. Artiesten worden aangezocht, een aantal gedetineerden bereidt een performance voor, anderen zijn verantwoordelijk voor de techniek of voor de podiumdecoratie.

Op 23 november 1972 verzamelen ruim 1000 gedetineerden in de grote zaal van Sing Sing voor een namiddag vol muziek, theater en comedy. Joan Baez zingt *I shall be released*, Jimmy Walker vertelt enkele aangebrande moppen en B.B. King, de headliner die dag, komt de mannen iets bijleren over de blues. Hoewel, zegt King, "I imagine that quite a few of you dudes have the blues already." Dit alles wordt op een wat springerige, eigenlijk

ronduit chaotische, maar vooral heel erg levendige manier geregistreerd door Hoffman en zijn cursisten. Het resultaat is *B.B. King and Joan Baez in concert at Sing Sing prison*, een prachtige film die het midden houdt tussen een opwindende concertopname en een aangrijpende documentaire over het leven in de gevangenis; met grappige, confronterende en ontroerende getuigenissen van gedetineerden, zoals ze werden opgenomen door hun collega's.

Het project van David Hoffman is een mooi voorbeeld van wat cultuur in de gevangenis kan betekenen. Het laat zien hoeveel indruk een sterk optreden kan maken op een groep mensen voor wie muziek - en zeker livemuziek - een zeldzaam goed is geworden. Of hoe een reeks boeiende workshops van een inspirerende lesgever een aantal gedetineerden in beweging kan brengen die er voordien wellicht nooit aan hadden gedacht om zelf met camera en microfoon aan de slag te gaan. De film maakt ook duidelijk dat cultuur een krachtige motivator kan zijn; een reden om mekaar te vinden en samen te werken aan een vooropgesteld doel, in dit geval een zelfgeorganiseerd concert. En dat cultuur de muren die de gevangenis van de

buitenwereld scheiden, kan doen verdwijnen en iemand het gevoel kan geven terug een mens onder de mensen te zijn, al is het maar voor een namiddag.

In de 18 gevangenissen van Vlaanderen en Brussel zitten meer dan 6000 gedetineerden. Mensen die wachten op een uitspraak of die hun straf uitzitten. Die straf bestaat uit vrijheidsberoving. Hun andere rechten blijven ze behouden. Dat wil zeggen dat gedetineerden, net zoals burgers buiten de gevangensmuren, bijvoorbeeld het recht hebben om te werken, om onderwijs te volgen of te sporten. Ze hebben ook recht op cultuur: op filmworkshops om maar iets te noemen, of op de blues van B.B. King. De Rode Antraciet organiseert cultuur en sport voor deze gedetineerden. In dit boek gaat het over cultuur.

Wij interpreteren cultuur breed: cultuur is kunst, maar ook de kans op ontmoeting. Cultuur als ontspanning, inspanning, een leerkans. Voor sommige gedetineerden is de gevangenis de plaats waar ze met cultuur kennismaken. Sommigen beginnen er te lezen, anderen merken dat ze graag tekenen of schilderen. Deelnemen aan culturele activiteiten geeft

gedetineerden ruimte voor engagement, zelfontplooiing en sociale verbinding.

De meeste gedetineerden komen ooit weer vrij. Het is dan ook belangrijk de band met de samenleving zoveel mogelijk te behouden. Uiteraard brengt het leven in de gevangenis heel wat beperkingen met zich mee, maar toch kiezen wij ervoor om - waar mogelijk - uit te gaan van normalisering. Dat betekent dat we proberen om ons aandeel in het gevangenisleven - het cultuuraanbod - zoveel mogelijk te laten aansluiten bij het culturele aanbod buiten.

Wij zijn verantwoordelijk voor cultuur en sport in de gevangenis. Dat wil niet zeggen dat we alles alleen voor elkaar krijgen, integendeel: ons werk lukt pas wanneer we goed samenwerken met partners binnen en buiten de gevangenis. In de gevangenis werken we nauw samen met de mensen van de CAW's (Centrum Algemeen Welzijnswerk), de onderwijscoördinatoren en de beleidscoördinatoren van de Vlaamse Gemeenschap, met de gevangenisdirecties en het bewakingspersoneel. Voor al onze activiteiten of projecten zoeken we ook buiten de gevangenis naar partners. Dat kunnen

cultuurhuizen zijn, vormingsorganisaties, musea, individuele kunstenaars en heel uiteenlopende landelijke en lokale organisaties. Zo bouwden we doorheen de jaren een mooi netwerk van partners op. Maar we blijven op zoek naar organisaties die in de gevangenis een werking willen ontplooiën. Er liggen nog heel wat mogelijkheden. Culturele organisaties uit het middenveld hebben ook een opdracht in de gevangenis. In het nieuwe decreet Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk zijn gedetineerden als extra kansengroep opgenomen. Dat wil zeggen dat organisaties aangemoedigd worden om ook in de gevangenis activiteiten aan te bieden. Het is aan ons om deze nieuwe partners te ondersteunen bij de organisatie van deze culturele projecten.

De Rode Antraciet is sinds 2004 actief in de gevangenissen. In die tijd groeiden we uit tot een vaste waarde. We ontwikkelden deskundigheid in het werken in een gevangeniscontext én in het vertalen van cultureel aanbod zoals dat buiten de muren bestaat naar deze specifieke context. We konden in de loop der jaren heel wat mooie projecten en activiteiten zelf opzetten in of toeleiden naar de gevangenis.

In dit boek tonen we een aantal voorbeelden van culturele activiteiten en projecten in de gevangenissen doorheen de jaren. Projecten waar we trots op zijn en waarvan we denken dat ze kunnen verrassen, enthousiasmeren en zin doen krijgen om zelf aan de slag te gaan. We verdeelden de projecten aan de hand van de vijf belangrijke rollen die cultuur volgens ons in de gevangenis speelt: expressie aanmoedigen, dialoog voeren, uitnodigen tot leren, inclusie vormgeven en participatie aanwakkeren. Veel projecten nemen meer dan één van deze rollen op, sommige zelfs drie of vier. Allemaal maken ze het belang van cultuur in de gevangenis duidelijk. Tussen de projecten door zijn interviews en getuigenissen opgenomen van een aantal mensen die net als wij overtuigd zijn van dat belang: een gevangenisdirecteur, een gedetineerde, medewerkers van musea, een cipier, enzovoort. Als wij u nog niet hadden overtuigd, dan zullen zij dat zeker doen.

Leeswijzer

Dit boek wil in de eerste plaats inspireren! Inspireren door ons verhaal, maar nog veel meer door de projecten en getuigenissen die je erin kan terugvinden. Net daarom moet je als lezer het boek niet van begin tot eind lezen, maar kan je inpikken volgens jouw interesses.

Onze lijst met projecten is eindeloos. Uiteraard kunnen we niet alle gerealiseerde projecten opnemen in dit boek. Ook niet alle partnerorganisaties komen aan bod. Dit zegt natuurlijk niets over de waarde van deze projecten of partners, we maakten een weloverwogen selectie van projecten waarvan we hopen dat ze anderen inspireren om ook naar de gevangenis te trekken.

We laten in dit boek heel veel mensen aan het woord: gedetineerden, begeleiders van workshops en ateliers, gevangenispersoneel, partners, ... De authenticiteit van hun teksten hebben we zoveel mogelijk bewaard.

We werken binnen een zeer specifieke context, met een eigen jargon. Zo spreken we in de gevangenis nooit over cipers, maar over penitentiaire bewakingsassistenten. Voor het leesgemak hebben we dit jargon zoveel mogelijk achterwege gelaten en kiezen we ervoor, waar het kan, termen te gebruiken die algemeen gekend zijn.

Wie graag meer wil weten over de context waarbinnen we werken en de bredere hulp- en dienstverlening binnen de gevangenis, kan terecht achteraan dit boek.